

امکان سنجی قاچاق کالا و ارز در خصوص دستگاه‌های استخراج رمزارز و مبادلات رمزارزها: مسائل قانونی و رویه‌های عملی*

- زهرا ساکیانی^۱
- سیدعباس واعظی^۲

چکیده

موضوع رمزارزها و مسائل مرتبط با آن از جمله موضوعاتی است که به دلیل ماهیت ویژه و منافع و هزینه‌های قابل توجهی که دارد، نیازمند تعیین تکلیف در سطح حاکمیتی است. هرچند از سال ۱۳۹۶ و به ویژه از سال ۱۳۹۸، موضوع مقررات‌گذاری درباره رمزارزها در دستور کار قوه مجریه قرار گرفت، اما در شرایط عدم وجود قوانین مدون در این خصوص، نحوه مواجهه با فعالیت‌های مرتبط با این حوزه از جمله استخراج و مبادلات، در حوزه‌های مختلف مقررات‌گذاری و رسیدگی به جرائم و تخلفات با مشکلاتی مواجه شد. مقاله حاضر که با روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اسناد موجود صورت گرفته، در صدد است مبتنی بر قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و اصلاحات آن، بعضی

* تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۱۷ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۰۸.

۱. دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
(zah.sakiani@gmail.com).

۲. دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (vaeziseyyedabbas@gmail.com).

عناوین مجرمانه‌ای را که در بستر اقدامات فعالان بازار رمزارزها قابلیت تحقق دارند، به صورت شفاف تبیین نماید و رویه‌های عملی شکل گرفته در بعضی شعب تعزیرات در خصوص نحوه مواجهه با اقدامات فعالان این حوزه را تشریح و نقد نماید. یافته‌ها نشان می‌دهند که عدم تصویب قوانین و موضع‌گیری‌های بعضاً متفاوت مقامات قوای مجریه و قضاییه نسبت به موضوع و مغایرت بعضی از مصوبات با قوانین عام موجود، منجر به بروز مشکلاتی در حوزه مبارزه با قاچاق کالا و ارز شده است که ضرورت دارد در سیاست‌گذاری‌های آتی مورد توجه قرار گیرند. نتایج حاکی از آن است که بعضی تخلفات قاچاق کالا در مصوبات قوه مجریه، برخلاف قوانین، مورد تخلف‌زدایی قرار گرفته و موضوع قاچاق ارز به دلیل عدم توجه به تفاوت رمزارزها با مفاهیم مشابه آن، به درستی تبیین نشده است.

واژگان کلیدی: قاچاق کالا، قاچاق ارز، رمزارز، ماینر، استیبل کوین.

مقدمه

استفاده از ارزهای دیجیتال و به صورت خاص رمزارزها در سطح جهانی در حال گسترش روزافزون است. این پدیده به ویژه به دلیل شرایط تورمی بسیاری از کشورها و رشد چشمگیر قیمت بیت کوین که در سال ۲۰۱۷ میلادی اتفاق افتاد، در مرکز توجه قرار گرفت. رمزارزها علی‌رغم اینکه مفهوم نسبتاً جدیدی هستند، مقبولیت زیادی در بازارها پیدا کرده‌اند و به سرعت در حال توسعه هستند. همچنین به عنوان یک شاخه تحقیقاتی و بازار نوظهور، پیشرفت قابل توجهی داشته‌اند (Fang et al., 2022: 1).

در حوزه مقررات‌گذاری در خصوص رمزارزها در سطح بین‌المللی، بعضی کشورها رویکرد ممنوعیت کلی را در پیش گرفته و برخی تنها یک یا چند وجه از ابعاد رمزارز را ممنوع کرده‌اند. برخی نیز با آغوش باز به استقبال این پدیده رفته و بعضی هم موضع خاصی در این خصوص اتخاذ نکرده‌اند (میثمی و بیابانی، ۱۳۹۹: ۲۱). در کشور ما، مقررات‌گذاری در این حوزه از سال ۱۳۹۶ به تدریج آغاز و با کندی به پیش رفت. به دلیل عدم وجود قوانین مشخص در این زمینه، حوزه‌های مختلف مرتبط با رمزارزها از جمله واردات دستگاه‌های استخراج و مبادلات رمزارزها به دلیل ماهیت پیچیده و

هزینه‌ها و منافع قابل توجه این پدیده با واکنش‌های مختلفی مواجه گردیدند. از یکسو با توجه به قابلیت‌هایی که رمزارزها در حوزه‌های اقتصادی ایجاد می‌کنند، از جمله ایجاد اشتغال، امکان درآمدزایی در مدت کوتاه‌تر نسبت به سایر صنایع، فرصت‌هایی که برای کسب درآمد توسط دولت‌ها ایجاد می‌کنند، مانند اخذ مالیات، درآمد ناشی از فروش انرژی، تشویق افراد برای احداث نیروگاه، استفاده در مبادلات بین‌المللی و به ویژه امکانی که به دلیل گمنامی برای استفاده در شرایط تحریم کشور دارند،^۱ حمایت از آن‌ها از سوی برخی در دستور کار قرار گرفت. از سوی دیگر با توجه ابهامات موجود در خصوص آینده این پدیده، خطرات بالقوه‌ای که ایجاد می‌کند، مانند عدم امکان احراز هویت معامله‌گران به صورت کامل و تسهیل وقوع جرائم مختلف از جمله پولشویی، تضعیف پول ملی و کاهش تأثیرگذاری دولت‌ها و بانک‌های مرکزی بر اقتصاد کشورها، با مقاومت برخی دیگر مواجه شد؛ چرا که بدون تردید یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های قدرت نظام‌های سیاسی، بازیگرانی اقتصادی آن‌هاست (شامل و خلیلی پاجی، ۱۳۹۹: ۱۴۷) و شناسایی رمزارزها در نظام اقتصادی کشورها می‌تواند چالش‌هایی را در این حوزه به دنبال داشته باشد.

به هر حال، مقررات‌گذاری در این حوزه توسط قوه مجریه آغاز گردید. مصوبه شورای عالی مبارزه با پولشویی (۱۳۹۶/۱۰/۰۹)، اطلاعیه گمرک جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۸/۰۴/۲۲)، آیین‌نامه اجرایی چگونگی استخراج فرآورده‌های پردازشی رمزنگاری شده (۱۳۹۸/۰۵/۱۳)، دستورالعمل صدور جواز تأسیس و پروانه بهره‌برداری برای فعالیت استخراج رمزارز (۱۳۹۸/۰۸/۲۲)، مصوبه هیئت وزیران در خصوص تکلیف دارندگان دستگاه‌های استخراج رمزارز نسبت به ثبت مشخصات هویتی خود و دستگاه‌هایی که تحت مالکیت آن‌ها می‌باشد (۱۳۹۹/۰۴/۰۸)، مصوبه هیئت وزیران در خصوص الحاق یک تبصره به بند ۱ تصویب‌نامه مورخ ۱۳۹۸/۰۵/۱۳ (۱۳۹۹/۰۷/۱۳)،

۱. یکی از مواردی که این کاربرد در مقررات رسمی مورد توجه قرار گرفته است، ماده ۷ آیین‌نامه واردات خودرو ابلاغی ۱۴۰۱/۰۵/۲۶ است که بر اساس آن، «منابع ارزی مورد نیاز این تصویب‌نامه از محل ارز حاصل از صادرات، رمزارزی، ... و سایر منابع مورد تأیید بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران تأمین خواهد شد».

دستورالعمل خوداظهاری دارندگان دستگاه‌های رمزارز قاچاق (۱۳۹۹/۰۸/۲۰)، مقررات تأمین برق مراکز استخراج رمزارزها (مصوب آبان‌ماه ۱۳۹۸ و اصلاحی فروردین‌ماه ۱۴۰۰)، اصلاحیه دستورالعمل صدور مجوز فعالیت استخراج رمزارزها (۱۴۰۰/۰۱/۲۵)، آیین‌نامه استخراج رمزدارایی‌ها (ابلاغی ۱۴۰۱/۰۸/۲۳) و ... از جمله مقرراتی بودند که به تصویب نهادهای مختلف از جمله هیئت وزیران، وزارت صنعت، معدن و تجارت، وزارت نیرو و ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز رسیدند.

چنان که مشخص است، عمده مواردی که ذکر شد، مرتبط با استخراج رمزارزهاست و به نظر می‌رسد تنظیم‌گری فعالیت‌های مرتبط با رمزارزها با نگاهی جامع صورت نگرفته که سبب شده است فعالان بخش‌های مهم دیگری همانند مبادله رمزارزها، صرافی‌ها، بخش عرضه اولیه یا تأمین مالی شرکت‌ها توسط رمزارزها، کسب و کارهای مرتبط و بخش‌های دیگر در سردرگمی به سر برند (مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست‌جمهوری با همکاری مرکز ملی فضای مجازی، ۱۳۹۹: ۱۳). با توجه به عدم تعیین تکلیف در خصوص مسائل مرتبط با رمزارزها در سندی مشخص، تحلیل بعضی جرائم قابل ارتکاب در این حوزه بر اساس مبانی قانونی و رویه‌های عملی موجود ضرورت دارد. در این راستا با توجه به مقررات مصوب هیئت وزیران و ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز و ایرادات و مغایرت‌های احتمالی این مصوبات با قانون مبارزه با قاچاق در حوزه واردات دستگاه‌های استخراج (ماینرها)، به نظر می‌رسد امکان‌سنجی انطباق واردات دستگاه‌های استخراج با قوانین عام موجود، امری ضروری باشد. از سوی دیگر، با عنایت به ماهیت رمزارزها و تفاوت‌های آن با مفاهیم مشابه و مفهوم حقوقی ارز، لازم است در خصوص امکان وقوع قاچاق ارز در بستر مبادلات رمزارزها بر اساس قوانین موجود، تحلیل‌هایی صورت گیرد. لذا در مقاله پیش رو، موضوعات مرتبط با واردات دستگاه‌های استخراج و مبادلات رمزارزها بر اساس قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و اصلاحات آن در سال ۱۴۰۰ و قانون امور گمرکی، مورد تحلیل قرار می‌گیرند. به این ترتیب که در ابتدا امکان انطباق عنوان قاچاق کالا بر واردات دستگاه‌های استخراج و جرائم مشابه و مرتبط با قاچاق، و بعضی رویه‌های عملی که به استناد مصوبات قوه مجریه در زمینه دستگاه‌های وارداتی به صورت قاچاق شکل گرفت، بررسی می‌شوند. سپس در خصوص انطباق

عنوان قاچاق ارز بر مبادلات رمزارزها و به صورت گسترده‌تر، ارزهای دیجیتال، تحلیل‌هایی ارائه خواهد شد.

۱. قاچاق دستگاه‌های استخراج رمزارز

استخراج رمزارز فرایندی است که طی آن، تراکنش‌ها تأیید و به زنجیره بلوک اضافه می‌شوند. دستگاه‌هایی که برای محاسبه به کار می‌روند، ماینر^۱ نامیده می‌شوند (Li et al., 2019: 5). قاچاق کالا و ارز نیز به موجب بند الف ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، هر فعل یا ترک فعلی است که موجب نقض تشریفات قانونی مربوط به ورود و خروج کالا و ارز گردد و بر اساس این قانون یا سایر قوانین، قاچاق محسوب و برای آن مجازات تعیین شده باشد. همچنین بر اساس بند الف ماده ۱۱۳ قانون امور گمرکی، یکی از مصادیق جرم قاچاق گمرکی عبارت است از:

«کالایی که از مسیر غیر مجاز یا بدون انجام تشریفات گمرکی به قلمرو گمرکی وارد یا از آن خارج گردد. همچنین کالاهایی که بدون انجام تشریفات گمرکی یا از مسیرهای غیر مجاز وارد کشور شود و در داخل کشور کشف گردد».

بر اساس این بند می‌توان میان دو دسته از ماینرها که تا قبل از تعیین ردیف تعرفه گمرکی در تیرماه ۱۳۹۸ برای ماینرها وارد کشور شدند، تفکیک قائل شد. دسته اول، ماینرهایی بودند که از اسکله‌ها، لنگرگاه‌ها، فرودگاه‌ها و راه‌های غیر مجاز وارد قلمرو گمرکی شدند و دسته دوم، ماینرهایی بودند که تا قبل از تیرماه ۱۳۹۸ از مسیرهای مجاز وارد کشور شدند، اما به دلیل عدم وجود تعرفه گمرکی برای واردات آن‌ها، تحت کدهای تعرفه دیگر از قبیل پردازنده اظهار شدند.

در خصوص این دو دسته باید گفت دسته اول که از مسیرهای غیر مجاز به کشور وارد شدند، به طور قطع مشمول عنوان قاچاق هستند؛ اما در مورد دسته دوم که از مسیرهای مجاز به کشور وارد و تحت عنوان کالاهای دیگر اظهار شدند، با توجه به عدم وجود کد تعرفه مشخص تا تیرماه ۹۸ و عدم ممنوعیت واردات ماینرها، به سختی می‌توان

1. Miner.

آن‌ها را مشمول عنوان مجرمانه قاچاق قرار داد، مگر در موارد مشخصی از جمله بیرون بردن تجهیزات استخراج از اماکن گمرکی به صورت کلی بدون اظهار یا بدون پرداخت یا تأمین حقوق ورودی (بند پ ماده ۱۱۳ قانون امور گمرکی)، همراه بودن دستگاه‌ها با کالاهای اظهارشده چنانچه در اسناد تسلیمی به گمرک ذکری از آن‌ها نشده باشد و با کالاهای اظهارشده غیر هم‌نوع باشند (بند ج ماده ۱۱۳)، اظهار دستگاه‌ها با ارائه اسناد یا مجوزهای جعلی (بند پ ماده ۲ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز).

به هر روی، حجم انبوه ماینرهای وارداتی و گسترش فراوان مزارع غیر مجاز استخراج رمزارز در چند سال اخیر به ویژه سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ که بخشی از مشکلات تأمین برق کشور در ماه‌های تابستان نیز به آن نسبت داده می‌شد، سبب طرح بسیاری از پرونده‌های مرتبط با قاچاق دستگاه‌های استخراج رمزارز در مراجع قضایی و شبه قضایی گردید. با توجه به اینکه به موجب ماده ۴۴ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، تنها رسیدگی به جرائم قاچاق کالا و ارز سازمان‌یافته و حرفه‌ای، قاچاق کالاهای ممنوع و قاچاق کالا و ارز مستلزم حبس و یا انفصال از خدمات دولتی، در صلاحیت دادسرا و دادگاه انقلاب است و سایر پرونده‌های قاچاق کالا و ارز، تخلف محسوب شده و رسیدگی به آن‌ها در صلاحیت سازمان تعزیرات حکومتی است، لذا رسیدگی به قاچاق ماینرها جز در موارد مذکور در ماده فوق، بر عهده سازمان تعزیرات حکومتی است که مرجعی شبه قضایی به حساب می‌آید و زیرمجموعه وزارت دادگستری است.

پس از ارجاع تعداد بسیار زیادی از پرونده‌های مرتبط با قاچاق و نگهداری ماینرهای قاچاق به شعب مختلف تعزیرات حکومتی در سراسر کشور، هیئت وزیران در تیرماه ۱۳۹۹، مصوبه‌ای را به استناد اصل ۱۳۸ قانون اساسی تصویب نمود که بر اساس آن، چنانچه دارندگان دستگاه‌های استخراج رمزارز، ظرف یک ماه از زمان اعلام وزارت صنعت، معدن و تجارت، نسبت به ثبت مشخصات هویتی خود به همراه تعداد و نوع دستگاه‌هایی که در مالکیت آن‌هاست در سامانه‌ای که وزارت صمت تعیین می‌کند، اقدام کنند و کلیه حقوق و عوارض دولتی را پرداخت نمایند، سازمان تعزیرات حکومتی، پرونده‌های موجود را بر اساس دستورالعمل موضوع تصویب‌نامه که ظرف یک ماه به تصویب ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز می‌رسد، تعیین تکلیف می‌کند.

دستورالعمل مذکور نیز در آبان‌ماه ۱۳۹۹ با عنوان «خوداظهاری دارندگان دستگاه‌های رمزارز قاچاق» به تصویب ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز و امضای رئیس‌جمهور رسید و بر اساس آن مقرر شد شعب تعزیرات حکومتی، پرونده‌های قاچاق دارندگان دستگاه‌های قاچاق را که تا یک ماه از تاریخ اعلام وزارت صمت، نسبت به ثبت مشخصات هویتی خود به همراه تعداد، نوع، مشخصات فنی، مدل و شماره سریال دستگاه‌ها در سامانه بهین‌یاب اقدام نموده و حقوق و عوارض دولتی را پرداخت نمایند، مختومه کنند.

۱-۱. نقد مصوبات هیئت وزیران و ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق در خصوص

تخلف‌زدایی از قاچاق ماینرها

اگرچه در صورتی که راهبرد حاکمیت در جهت تسهیل و گسترش استخراج رمزارزها و استفاده از مزیت‌های آن‌ها باشد، مصوبات فوق‌الذکر قابلیت توجیه پیدا می‌کنند، اما

۱. یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های مقررات‌گذاری در حوزه رمزارزها یا رمزداری‌ها نیز همین بده - بستان میان هزینه‌ها و فواید رمزارزهاست. بدیهی است که یکی از مهم‌ترین چالش‌های این حوزه، گمنامی و عدم امکان احراز هویت در معاملات رمزارزها به صورت کامل و امکانی است که برای ارتکاب جرائم مختلف فراهم می‌آورند؛ برای مثال، بیت‌کوین به صورت گسترده به عنوان وسیله‌ای برای انتقال سریع و گمنام پول به کار می‌رود. در شرایط عدم وجود قدرت ناظر مرکزی، نگرانی‌هایی درباره مشروعیت منشأ و نیز مقصد وجوه مورد انتقال وجود دارد (Dupuis & Gleason, 2020: 4). یکی دیگر از ملاحظات اقتصادی مرتبط با رمزارزها این است که در صورت سودآور بودن و صرفه اقتصادی استخراج رمزارزها، افراد زیادی به سمت انجام این فعالیت سوق داده می‌شوند که می‌تواند سبب شود کارگاه‌ها و کارخانه‌های تولیدی به سمت فعالیت‌های استخراج متمایل شوند و ظرفیت تولید حقیقی کاهش یابد. از سوی دیگر باید توجه داشت که صنعت استخراج می‌تواند فرصت‌های زیادی نیز ایجاد کند؛ برای مثال، صنعت استخراج نسبت به سایر صنایع، به زمان کوتاه‌تری جهت انجام امور عمرانی و استقرار و راه‌اندازی تجهیزات نیاز دارد و در زمان کوتاه‌تری امکان درآمدزایی را ایجاد می‌کند. همچنین با توجه به اقبال مردم به سرمایه‌گذاری و خرید و فروش در این حوزه، چنانچه استخراج در داخل کشور انجام نشود یا پاسخگوی میزان تقاضای داخلی نباشد، ناگزیر برای خرید آن‌ها باید ارز از کشور خارج شود؛ اما در صورت انجام استخراج در کشور، به جای خروج ارز از کشور، امکان تبدیل ریال به رمزارزها وجود دارد که در این شرایط، احراز هویت خریداران و انجام تدابیر مبارزه با پولشویی نیز ساده‌تر خواهد بود. فرصت‌هایی که جهت کسب درآمد برای دولت ایجاد می‌شود، از قبیل درآمدهای ناشی از اخذ مالیات و درآمدهای ناشی از فروش انرژی و نیز تشویق اشخاص برای احداث نیروگاه‌های جدید و افزایش ظرفیت تولید برق، از دیگر مزایای صنعت استخراج هستند.

نکته اساسی در تصویب این مقررات، مخالفت آن‌ها با نص صریح قانون است. مطابق با ماده ۳ اصلاحی قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، مصوبات ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز، به سیاست‌گذاری در حوزه امور اجرایی، پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز و برنامه‌ریزی، هماهنگی و نظارت در این موارد محدود می‌شود و طبیعتاً نمی‌تواند به صدور مصوباتی مغایر با قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و یا تصویب مصوبات ماهوی پردازد (شاملو، خلیلی پاجی و پرهیزکاری، ۱۴۰۱: ۸۲). همچنین براساس اصل ۱۳۸ قانون اساسی، هیئت وزیران حق دارد برای انجام وظایف اداری و تأمین اجرای قوانین و تنظیم سازمان‌های اداری، به وضع تصویب‌نامه و آیین‌نامه پردازد. صرف نظر از اینکه آیا تعیین تکلیف پرونده‌ها در شعب تعزیرات حکومتی را می‌توان از مصادیق موارد مقرر در اصل ۱۳۸ دانست یا خیر، در ادامه این اصل مقرر گردیده است که مفاد مقررات مذکور نباید با متن و روح قوانین مخالف باشد و تأکید شده است که تصویب‌نامه‌ها و آیین‌نامه‌های دولت، ضمن ابلاغ برای اجرا به اطلاع رئیس مجلس شورای اسلامی می‌رسد تا چنانچه آن‌ها را بر خلاف قوانین بیابد، با ذکر دلیل برای تجدیدنظر به هیئت وزیران بفرستد.^۱

در خصوص مصوبات هیئت وزیران و ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز، سؤال اساسی که به ذهن می‌رسد این است که آیا هیئت وزیران و ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز می‌توانند پس از تحقق تخلف یا رفتار مجرمانه - ولو با تعیین شرط پرداخت حقوق و عوارض گمرکی - عنوان قاچاق را زائل کنند؟ به عبارت دیگر، زمانی که دستگاه‌های ماینر از مسیرهای غیر مجاز به قلمرو گمرکی وارد شد، بر اساس بند الف ماده ۱۱۳ قانون امور گمرکی، قاچاق محقق شده است. به موجب تبصره همین ماده، منظور از مسیر غیر مجاز، مسیرهایی غیر از موارد مندرج در تبصره ۱ ماده ۱۰۳ این قانون

۱. رئیس مجلس شورای اسلامی، در نامه شماره ۵۱۴۹/ه‌ب مورخ ۱۴۰۲/۰۱/۲۸، در انجام تکلیف مقرر در اصل ۱۳۸ و با استناد به صدر ماده واحده و تبصره ۴ الحاقی به قانون نحوه اجرای اصل ۸۵ و ۱۳۸ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و اصلاحات بعدی و ماده ۱۰ آیین‌نامه اجرایی آن، تبصره ۴ ماده ۲ آیین‌نامه استخراج رمزارزی‌ها را که بر صدور مجوز استخراج رمزارزی توسط وزارت صنعت، معدن و تجارت یا سازمان‌های مناطق آزاد تجاری - صنعتی و ویژه اقتصادی صراحت دارد، مغایر قانون و هرگونه فعالیت مربوط به استخراج رمزارزی را نیازمند اخذ مجوز از بانک مرکزی دانسته است.

است. همچنین دستگاه‌هایی که پس از تعیین تعرفه گمرکی در سال ۱۳۹۸، تا پایان فرصت یک‌ماهه وزارت صمت در بهمن‌ماه ۱۳۹۹، بدون رعایت تشریفات وارد کشور شده‌اند، کالای قاچاق به حساب می‌آیند. حال آیا هیئت وزیران می‌تواند پس از نقض تشریفات قانونی و ورود دستگاه‌ها از مسیرهای غیر مجاز و تحقق قاچاق، با تصویب یک مصوبه، مرتکبان قاچاق را ملزم به پرداخت حقوق و عوارض گمرکی نماید و شعب تعزیرات حکومتی را مکلف کند که در صورت پرداخت حقوق و عوارض دولتی، پرونده‌های قاچاق را مختومه کنند؟

پاسخ به سؤال فوق، منفی به نظر می‌رسد و مصوبات هیئت وزیران نباید برخلاف قوانین باشد و این مصوبات نمی‌تواند از عملی که بر اساس قانون، جرم یا تخلف دانسته شده است، تخلف‌زدایی یا جرم‌زدایی کند و این موارد، نیازمند تصویب قانون هستند. بنابراین این مصوبات علی‌القاعده نباید بتوانند عنوان قاچاق را منتفی نمایند؛ اما به هر روی، این مصوبات به تصویب رسیدند و مورد اشکال قرار نگرفتند. در نتیجه، برخی از شعب بدوی و تجدیدنظر تعزیرات حکومتی، در عمل، بر اساس مقررات فوق عمل نمودند و پرونده‌دارندگان ماینرهای قاچاق که در فاصله زمانی ۱۳۹۹/۱۰/۰۵ تا ۱۳۹۹/۱۱/۰۵ اقدام به ثبت‌نام در سامانه بهین‌یاب و پرداخت حقوق و عوارض دولتی نموده بودند، بر خلاف قانون مختومه شدند.^۱ لازم به ذکر است که بر اساس دستور

۱. برای مثال در یکی از آرای شعبه تجدیدنظر ویژه رسیدگی به امور قاچاق کالا و ارز استان کرمانشاه ذکر شده است: «نظر به اینکه در راستای دستورالعمل موضوع مواد ۴ و ۵ تصویب‌نامه شماره ۳۹۲۲۸/ت/۵۷۳۷۳ ه مورخ ۹۹/۰۴/۱۵ هیئت محترم وزیران در خوداظهاری دارندگان دستگاه‌های رمزارز قاچاق... متهم دقیقاً منطبق بر بخشنامه‌های صادره نسبت به ثبت و پرداخت عوارض به شماره یکتای... اقدام نموده است، اعضای شعبه ضمن نقض دادنامه تجدیدنظرخواسته به استناد ماده ۱۳ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب سال ۱۳۹۲، قرار موقوفی تعقیب صادر و مستنداً به مواد ۱۴۸ قانون موصوف و ۲۱۵ قانون مجازات اسلامی و رعایت ماده ۵۴ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، رأی به استرداد عین کالا مثل یا بهای آن به مالکین صادر می‌گردد».

همچنین در رأی دیگر آمده است: «... با توجه به نسخ مجازات جزای نقدی دارندگان دستگاه‌های رمزیاب در صورت پرداخت حقوق و عوارض دولتی موضوع دستورالعمل اجرایی ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز با شماره ۹۹/۳۳۲۴۸ مورخ ۹۹/۰۹/۰۱ و دستورالعمل اجرایی مواد ۴ و ۵ تصویب‌نامه شماره ۳۹۲۲۸/ت/۵۷۳۷۳ ه ۹۹/۰۴/۱۵ هیئت وزیران... به استناد ماده ۱۳ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب سال ۱۳۹۲، قرار موقوفی تعقیب متهم از مجازات صادر می‌گردد».

دادستانی کل کشور در تاریخ ۱۴/۰۷/۱۴۰۰، بخشنامه‌ای خطاب به دادستان‌های سراسر کشور صادر شد که بر اساس آن، هر گونه آزادسازی تجهیزات غیر مجاز استخراج رمزارز که توسط دستگاه‌های نظارتی کشف و ضبط شده و یا در آینده کشف و ضبط می‌شود، تا زمان تصویب لایحه مرتبط با نحوه تأمین برق مراکز مجاز رمزارزها و برخورد با مراکز غیر مجاز در مجلس شورای اسلامی، ممنوع گردید.

به این ترتیب، با پرداخت حقوق و عوارض گمرکی پس از وقوع قاچاق، بعضی شعب تخلفات مذکور را کأن لم یکن تلقی نمودند؛ امری که از سوی قضات شعب تجدیدنظر ویژه رسیدگی به پرونده‌های قاچاق، در تقابل با اصل ۱۷۰ قانون اساسی نیز به حساب می‌آید. قضات شعب تجدیدنظر به منظور اعمال نظارت قضایی بر پرونده‌های قاچاق در سازمان تعزیرات حکومتی، از میان قضات دارای پایه ۹ قضایی و با ابلاغ رئیس قوه قضائیه منصوب می‌شوند. بر اساس اصل ۱۷۰ قانون اساسی، قضات دادگاه‌ها مکلف‌اند از اجرای تصویب‌نامه‌ها و آیین‌نامه‌های دولتی که مخالف با قوانین و مقررات اسلامی یا خارج از حدود اختیارات قوه مجریه است، خودداری کنند و هر کس می‌تواند ابطال این گونه مقررات را از دیوان عدالت اداری تقاضا کند.

ممکن است گفته شود که تصویب این مصوبات در صلاحیت قوه مجریه قرار داشته است؛ زیرا در غیر موارد مذکور در ماده ۴۴ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، یعنی قاچاق سازمان‌یافته و حرفه‌ای، قاچاق کالاهای ممنوع و قاچاق مستلزم حبس یا انفصال از خدمات دولتی، سایر پرونده‌های قاچاق، تخلف محسوب شده و رسیدگی به آن‌ها در صلاحیت سازمان تعزیرات حکومتی است. لذا قوه مجریه صلاحیت تخلف‌زدایی از این مقررات را داشته است؛ در حالی که این استدلال پذیرفتنی نیست.

چنانچه گفته شود با واگذاری عمده صلاحیت رسیدگی به سازمان تعزیرات حکومتی، به نوعی قضازدایی صورت گرفته، و با توجه به اینکه پرونده‌های مطرح در شعب سازمان تعزیرات حکومتی، عنوان تخلف (ماده ۴۴ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز) دارند، به نوعی جرم‌زدایی انجام شده است (اجتهادی و شعبانی ورکانی، ۱۳۹۹: ۵۹)، لذا هیئت وزیران صلاحیت تعیین تکلیف در خصوص این تخلفات را دارد، باید گفت بر اساس ماده ۶۳ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز اصلاحی، «تمامی احکام و قواعد عمومی مربوط به

جرائم و تخلفات موضوع این قانون به غیر از موارد پیش‌بینی شده، مطابق قانون مجازات اسلامی است». لذا اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها در خصوص تخلفات قاچاق نیز وجود دارد. با توجه به ماده ۱۲ قانون مجازات اسلامی که به موجب آن، «حکم به مجازات یا اقدام تأمینی و تربیتی و اجرای آن‌ها باید از طریق دادگاه صالح، به موجب قانون و با رعایت شرایط و کیفیات مقرر در آن باشد» و نیز ماده ۶۳ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز باید گفت حکم به تخلفات موضوع قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، به موجب قانون است و لذا تغییر در احکام نیز باید به موجب قانون صورت گیرد، نه مصوبات هیئت وزیران.

چنانچه هیئت وزیران در خصوص تخلفات قابل رسیدگی در قانون‌های مختلف، اختیار تغییر داشت، تصریح مذکور در ماده ۲۸ قانون مجازات اسلامی بلاوجه بود که مقرر می‌دارد:

«کلیه مبالغ مذکور در این قانون و سایر قوانین از تاریخ تصویب آن‌ها در مورد تمام جرائم و تخلفات از جمله مجازات نقدی به تناسب نرخ تورم اعلام شده از سوی بانک مرکزی هر سه سال یک بار به پیشنهاد وزیر دادگستری و تصویب هیئت وزیران تعدیل و در مورد احکامی که بعد از آن صادر می‌شود، لازم‌الاجرا می‌گردد».

زیرا با پذیرش استدلال فوق، هیئت وزیران در خصوص تخلفات قابل رسیدگی در زیرمجموعه‌های خود اختیار مطلق داشت و نیازی به تصریح در خصوص تعدیل جزای نقدی در قانون نبود.

به هر روی، فرصت پرداخت حقوق و عوارض دولتی برای ماینرهایی که به صورت قاچاق وارد کشور شده بودند، خاتمه یافته است و با توجه به مخالفت مصوبه هیئت وزیران و ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز با قوانین مصوب مجلس شورای اسلامی، در خصوص ابطال مصوبات فوق در دیوان عدالت اداری شکایت شده، اما هنوز رأی در این خصوص صادر نشده است.

در نهایت در مصوبه شماره ۲۰۴۴۸۳/۰۰/ص مورخ ۱۴۰۰/۱۱/۱۰ ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز، در مورد ماینرهایی که رأی برائت در خصوص آن‌ها صادر شده است مقرر گردید:

«اگر ماینرها دارای استاندارد و سایر مجوزهای قانونی لازم باشند، به مالکین آن مسترد می‌شوند و اگر فاقد مجوزهای لازم باشند، سازمان تا ۳ ماه نسبت به نگهداری ماینرها اقدام و چنانچه مجوزهای لازم از سوی صاحبین کالا ارائه نشود، نسبت به ضبط ماینرها به نفع دولت اقدام می‌گردد. همچنین اگر ماینرها فاقد استاندارد باشند، نسبت به صادرات با اخذ تضمین اقدام می‌شود و اگر در مزایده به شرط صادرات به فروش نرفت، ظرف مهلت ۳ ماه به نفع دولت ضبط می‌گردد»^۱.

سرانجام حجم بالای ماینرهای موجود در انبارهای سازمان جمع‌آوری و فروش اموال تملیکی، سبب گردید به منظور تعیین تکلیف کالاهای مذکور، جلسه کارگروه بند چ ماده ۱۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز تشکیل، و پس از اظهارنظر و تأیید معاونت دادستانی قوه قضاییه، در تاریخ ۱۴۰۰/۱۱/۲۷، شرایط فروش ماینرها در مصوبه ۱۴۰۰/۱۴۰۰/۹۸۴۵۸/۹۰۰ تعیین گردد که با ملاحظه بندهای این مصوبه، فراقانونی بودن آن نیز مشخص می‌شود (شاملو، خلیلی پاجی و پرهیزکاری، ۱۴۰۱: ۷۷).

۲-۱. جرائم مشابه و مرتبط با قاچاق در خصوص دستگاه‌های استخراج

رمزارز

در این قسمت به بیان جرائم پرداخته می‌شود که بر اساس قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، با قاچاق ارتباط دارند، یا قاچاق نیستند، اما تکالیف خاصی برای خرید، فروش، حمل یا نگهداری آن‌ها مقرر شده است و در خصوص دستگاه‌های استخراج قابلیت تحقق دارند.

۱. <<https://blog.bittestan.com/wp-content/uploads/2022/02/minerhay-ghachagh.pdf>>. در خصوص ضبط کالاهایی که رأی برائت درباره آن‌ها صادر شده است، اما مجوزهای قانونی لازم را اخذ نکرده‌اند، علاوه بر اینکه مشخص نیست منظور از مجوزهای لازم دقیقاً چیست، به نظر می‌رسد ضبط اموال و سلب مالکیت با مشکل مواجه باشد؛ چرا که بر اساس اصل ۴۷ قانون اساسی، مالکیت شخصی که از راه مشروع باشد، محترم است و ضوابط آن را قانون معین می‌کند. با توجه به اینکه نمی‌توان مالکیت مال مشروعی را که از راه مشروع تحصیل شده باشد، از مالک آن سلب کرد، و با عنایت به اینکه با صدور رأی برائت، فرض بر این است که مال و طریق تحصیل آن، دارای مشروعیت هستند، به نظر می‌رسد این مصوبه ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز نیز خلاف شرع و قانون، و قابل ابطال در دیوان عدالت اداری باشد (برای مشاهده سایر ایرادات حقوقی و موارد مغایرت این مصوبه با قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، ر.ک: شاملو، خلیلی پاجی و پرهیزکاری، ۱۴۰۱: ۶۳-۸۶).

اولین موردی که قابل طرح است، تبصره ۴ ماده ۱۸ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز می‌باشد که بر اساس آن، خرید، فروش، حمل یا نگهداری کالاهایی که موضوع قاچاق قرار می‌گیرند، به صورت تجاری خارج از ضوابط تعیینی دولت، تخلف محسوب می‌شود. به موجب دستورالعمل این تبصره اصلاحی سال ۱۳۹۷، کالای موضوع قاچاق، کالای تولید داخل یا وارداتی است که به صورت تجاری و بر خلاف ضوابط تعیینی دولت، خرید، فروش، حمل یا نگهداری می‌شود؛ یعنی بر اساس این تبصره و دستورالعمل موضوع آن، بعضی کالاهای تولید داخل یا کالاهایی که طبق ضوابط قانونی وارد کشور شده‌اند، باید بر اساس ضوابطی مشخص، خرید، فروش، حمل یا نگهداری شوند و در غیر این صورت، مشمول ضمانت اجرای ضبط و جریمه نقدی خواهند شد.^۱ چنان که مشخص است، در این ماده، تعیین ضوابط خرید، فروش، حمل و نگهداری کالاهای موضوع قاچاق بر عهده دولت گذاشته شده است و بر اساس ماده ۳ دستورالعمل مصوب هیئت وزیران، مصادیق کالاهای موضوع قاچاق و سایر ضوابط اختصاصی هر کالا حسب مورد به پیشنهاد دستگاه مربوط و تأیید ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز تعیین می‌گردد.^۲

بر اساس ماده ۲ این دستورالعمل در سال ۱۳۹۹، ضوابط اختصاصی گروه کالایی لوازم خانگی، برقی و الکترونیک تصویب شد و این کالاها به عنوان یکی از مصادیق کالاهای موضوع قاچاق تعیین گردیدند. به موجب این ضوابط، دستگاه ماینر از جمله

۱. مشخص است که چنانچه کالاهای مذکور در ضوابط، مشمول عنوان قاچاق باشند، حمل، نگهداری و عرضه و فروش آنها مشمول ماده ۱۸ و تبصره ۱ اصلاحی آن می‌باشد و نه مشمول تبصره ۴ ماده ۱۸. این مسئله که بر اساس اصول کلی قابل برداشت است، در ماده ۱۷ ضوابط اختصاصی گروه کالایی کالاهای خانگی، برقی و الکترونیک نیز بدین صورت مورد اشاره قرار گرفته است: «در کلیه موارد تخلف از ضوابط موضوع این مصوبه و نیز سایر ضوابط مربوط به کالاهای موضوع قاچاق در صورت تحقق قاچاق، حمل، نگهداری و یا فروش کالای قاچاق، امکان استناد به تخلف موضوع تبصره ۴ ماده ۱۸ قانون وجود نخواهد داشت».

۲. در خصوص علت تفاوت این کالاها با سایر کالاها و تعیین ضوابط اختصاصی برای خرید، فروش، حمل یا نگهداری آنها به صورت تجاری، برخی معتقدند کالاهای موضوع قاچاق، کالاهایی هستند که به نوعی یارانه دولتی به آنها اختصاص یافته است و یا بیشترین حجم قاچاق کالا را به خود اختصاص داده‌اند (مژده‌پور و میلانی، ۱۴۰۱: ۲۰۲).

کالاهای موضوع قاچاق به حساب آمده است و بر اساس ماده ۳۱ این ضوابط، ضوابط مذکور در این مصوبه برای گروه ج که دستگاه‌های ماینر نیز در آن قرار دارند، ۱۸ ماه پس از ابلاغ (ابلاغ شهریورماه ۱۳۹۹) لازم‌الاجرا می‌باشد. بر این اساس، خرید، فروش، حمل یا نگهداری دستگاه‌های ماینر به صورت تجاری از اول اسفندماه سال ۱۴۰۰ باید با رعایت ضوابط مذکور برای گروه کالایی لوازم برقی و الکترونیک انجام شود و در غیر این صورت، بر اساس تبصره ۴ ماده ۱۸ تخلف محسوب شده و مرتکب علاوه بر ضبط کالای مزبور، حسب مورد به حداقل جریمه نقدی مقرر در ماده ۱۸ محکوم می‌گردد. خرید، فروش، حمل یا نگهداری کالاهای مشمول در صورتی که بیش از حدود متعارف نیاز مصرف شخصی باشند یا انجام این اقدامات توسط اشخاصی انجام شود که یکی از رفتارهای مذکور را حرفه خود قرار داده‌اند و با توجه به شواهد امر از قبیل اینکه ظواهر مرتکب، حجم کالا، نحوه نگهداری یا حمل، زمان و مکان کشف عرفاً برای امر تجاری باشد، تجاری محسوب و مشمول ضوابط فوق‌الذکر خواهند بود.^۱

بر اساس این ضوابط، فروشندگان دستگاه‌های ماینر، ملزم به ثبت اطلاعات فروش در سامانه جامع تجارت هستند و فروش ماینر تنها به اعضای زنجیره تأمین مجاز است که مشخصات آن‌ها در سامانه جامع تجارت ثبت و مورد تأیید قرار گرفته باشد. خریداران نیز ملزم به تأیید خرید در سامانه جامع تجارت هستند و همچنین موظف هستند کالا را با شناسنامه ضمانت (گارانتی) معتبر خریداری کنند و تا زمانی که خریدار، فروش ثبت شده به خود را در سامانه مذکور تأیید نکند، فروش ثبت شده توسط فروشنده بلااثر است. نگهداری کنندگان کالاهای مشمول این ضوابط نیز ملزم به ثبت اطلاعات محل‌های نگهداری (انبارها و مراکز نگهداری)، موجودی اولیه، ورود و خروج کالا بر اساس شناسه کالا و شناسه رهگیری در سامانه جامع تجارت هستند. شرکت‌ها و مؤسسات حمل و نقل و حمل‌کنندگان کالاهای مشمول نیز دارای وظایفی هستند و حمل کالاها از طریق پست نیز منوط به استعلام اصالت از سامانه جامع

۱. ماده ۳ دستورالعمل اصلاحی هیئت وزیران و تبصره ماده ۱۸ ضوابط گروه کالایی لوازم خانگی، برقی و الکترونیک.

تجارت توسط شرکت‌های پستی است و عدم رعایت هریک از این ضوابط، مشمول ضمانت اجرای مقرر در تبصره ۴ ماده ۱۸ قانون است.

تخلف دیگری که با قاچاق دستگاه‌های استخراج مرتبط است، در تبصره ماده ۶ مکرر ۲ الحاقی به قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز پیش‌بینی شده است. بر اساس این تبصره:

«جز در مواردی که شورای عالی امنیت ملی تعیین می‌کند، ارائه عمدی هر گونه خدمات نظیر بیمه، ضمانت (گارانتی)، نصب، تعمیر و تأمین قطعات به کالاهایی که جرائم و یا تخلفات موضوع این قانون نسبت به آن‌ها ارتکاب یافته است، با علم به وقوع جرم یا تخلف صورت گرفته، تخلف محسوب و در صورتی که در این قانون یا سایر قوانین برای آن ضمانت اجرای شدیدتری تعیین نشده باشد، مستوجب جریمه نقدی معادل یک تا دو برابر ارزش کالای موضوع تخلف است».

بر اساس این تبصره باید گفت افرادی که اقدام به گارانتی، نصب، تعمیر و تأمین قطعات ماینرهای قاچاق می‌کنند یا این اقدامات را نسبت به ماینرهای موضوع قاچاق انجام می‌دهند که بر اساس ضوابط، خرید و فروش، حمل و نگهداری نشده‌اند، به پرداخت جریمه نقدی معادل یک تا دو برابر ارزش کالای قاچاق محکوم می‌شوند.

۲. قاچاق ارز در مبادلات رمزارزها

پیش از ورود به بررسی این مسئله که آیا می‌توان حکم قاچاق را بر مبادلات رمزارزها بار کرد یا خیر، لازم است به تفاوت‌های موجود میان رمزارزها و مفاهیم مشابه آن اشاره کرد؛ چرا که احکام مرتبط با قاچاق با توجه به تفاوت‌های این موارد متفاوت خواهد بود. لذا در این بخش، تمایزهای میان پول دیجیتال،^۱ مجازی^۲ و الکترونیک^۳ با رمزارزها بیان می‌شود.

1. Digital currency.
2. Virtual currency.
3. Electronic money.

۱-۲. تفکیک رمزارزها از مفاهیم مشابه

عدم اجماع در مورد اصطلاحات، تعاریف و طبقه‌بندی‌ها می‌تواند مانعی اساسی برای ایجاد یک چارچوب نظارتی قوی باشد و ممکن است مانع از هماهنگی در بازارهای مالی شود (شاهچرا و دیگران، ۱۴۰۰: ۳۰). با توجه به طبقه‌بندی‌های صورت گرفته، قانون‌گذاران و ناظران می‌توانند با توجه به شباهت‌های هر دسته با مفاهیم سنتی، آن‌ها را در چارچوب‌های مقرراتی و نظارتی موجود قرار دهند و یا با توجه به تفاوت‌های آن‌ها، چارچوب‌های مقرراتی جدیدی را وضع نمایند یا قوانین و مقررات موجود را اصلاح کنند. لذا توجه به این تفاوت‌ها امری ضروری است که باید مورد توجه قرار گیرد.

بر اساس تعریف FATF، پول دیجیتال عنوانی کلی است که می‌تواند به معنای نمود دیجیتال پول مجازی یا الکترونیک باشد و به همین خاطر، گاه به جای این موارد، مورد استفاده قرار می‌گیرد. پول مجازی، یک نمود دیجیتال از ارزش است که امکان مبادله آن به صورت دیجیتال فراهم است و کارکردهای واسطه مبادله، واحد حساب و ذخیره ارزش را دارد؛ اما جایگاه پول رایج قانونی را ندارد. این پول توسط نهادهای رسمی منتشر نمی‌شود و کارکردهای فوق‌الذکر را به واسطه توافق با جامعه کاربران پول مجازی انجام می‌دهد. این در حالی است که پول الکترونیک، یک سازوکار انتقال دیجیتال برای پول رسمی کشورهاست؛ به این معنا که ارزشی را که جایگاه پول رایج قانونی دارد، به صورت الکترونیک انتقال می‌دهد (FATF, 2014: 4). در گزارشی که بانک مرکزی اتحادیه اروپا (ECB) تهیه کرده است نیز تفاوت‌های مبنایی پول مجازی و پول الکترونیک تشریح شده است. بر اساس این گزارش، پول الکترونیک به صورت رسمی و توسط نهادهای قانونی، تحت شمول مقررات قرار می‌گیرد و بر پایه یک ارز سنتی و موجود منتشر می‌شود و کارکردهای پول پایه مانند واحد حساب بودن، پذیرش عمومی، محدودیت در عرضه و تحت کنترل بودن را دارد؛ اما ارز مجازی، به طور کلی، موضوعی جدیدتر است و مقررات‌گذاری نشده است و توسط تعداد محدودی از جوامع دیجیتال پذیرفته می‌شود، حجم عرضه آن بسته به منتشرکننده می‌تواند محدود یا نامحدود باشد، توسط دولت کنترل نمی‌شود و کاربران باید ریسک‌های عملیاتی، قانونی، اعتباری و نقدشوندگی آن را بپذیرند. در این گزارش، مهم‌ترین تفاوت میان پول

الکترونیک و مجازی، این مسئله بیان شده است که در پول الکترونیک، ارتباط میان پول الکترونیک و پول سنتی (مانند دلار آمریکا، یورو و...) وجود دارد، اما در پول مجازی، واحد حساب به واحد مجازی تغییر می‌کند (مانند دلار لیندن، بیت کوین و...) (ECB, 2015: 16). این تفاوت‌ها در بیان احکام مرتبط با قاچاق ارز، تفاوتی اساسی ایجاد می‌کند که در ادامه بیان خواهد شد.

دسته‌بندی پیشنهادی این دو نهاد بین‌المللی (FATF و ECB) تا حدود زیادی مشابه یکدیگر است. بر اساس گزارش ECB، پول‌های مجازی را می‌توان به ارز بسته، یک طرفه و دو طرفه تفکیک نمود که به شرح ذیل بیان می‌شوند (ECB, 2015: 13-14):

برنامه‌های پول مجازی بسته^۱: این دسته از ارزهای مجازی، ارتباطی با دنیای واقعی ندارند و نمی‌توان از آن‌ها برای مبادله با ارز واقعی استفاده کرد. این دسته از ارزهای مجازی عمدتاً در بازی‌های رایانه‌ای کاربرد داشته و بر اساس جریان بازی، به بازی‌کننده اهدا می‌شوند. از این ارزها تنها می‌توان برای خرید کالاها و خدماتی استفاده کرد که در بازی مشخص شده است.^۲

برنامه‌های پول مجازی با جریان یک طرفه^۳: این دسته از پول‌های مجازی را می‌توان با نرخ صرافی مشخصی با پول واقعی خرید، اما نمی‌توان عکس آن عمل کرد؛ یعنی نمی‌توان با فروش آن‌ها پول واقعی به دست آورد. با استفاده از این پول‌ها می‌توان کالاها و خدمات مجازی و بعضاً کالاها و خدمات واقعی را خریداری کرد.

برنامه‌های پول مجازی با جریان دو طرفه^۴: کاربران می‌توانند با پول رایج، این دسته از پول‌های مجازی را با نرخ‌های تبادل بخرند و بفروشند. این دسته، مشابه پول‌های رایج قابل مبادله هستند و می‌توان با آن‌ها کالاها و خدمات واقعی و مجازی را خریداری نمود. بر اساس تقسیم‌بندی FATF نیز پول‌های مجازی به دو دسته قابل تبدیل (معادل ارز

1. Closed virtual currency schemes.

۲. ارزهای مجازی بسته یا غیر قابل تبدیل صرفاً به صورت متمرکز هستند؛ یعنی یک نهاد مرکزی (مثلاً سازنده بازی) آن را انتشار می‌دهد. ای‌گلد (E-gold) معروف‌ترین مثال از این دسته است (نوری، ۱۳۹۷: ۱۱۳).

3. Virtual currency schemes with unidirectional flow.

4. Virtual currency schemes with bidirectional flow.

مجازی دوطرفه) و غیر قابل تبدیل (معادل ارز مجازی بسته) تفکیک می‌شوند. پول‌های مجازی قابل تبدیل نیز خود به متمرکز و غیر متمرکز تفکیک می‌شوند. ارز متمرکز توسط یک اداره مرکزی کنترل می‌شود و این اداره، پول را منتشر می‌کند و تنظیم قواعد و مقررات مربوط به استفاده و تسویه آن را بر عهده دارد؛ در حالی که ارزهای مجازی غیر متمرکز، فاقد اداره رسمی هستند و اساساً یکی از دلایل محبوبیت آن‌ها این است که از طریق دفتر کل توزیع شده غیر متمرکز، امکان پرداخت را فراهم می‌کنند که به فرایندهای سیاسی یا نظام‌های مقررات‌گذاری دولتی وابسته نیست (Corbet et al., 2020: 1). البته در همه تقسیم‌بندی‌ها به این موضوع اشاره شده است که دسته‌بندی این موارد، کار ساده‌ای نیست؛ چرا که ممکن است درجاتی از هر یک را داشته باشند و البته هر لحظه، گونه‌های جدید با ویژگی‌های تازه به وجود می‌آیند. این تفکیک از بعد نظارتی نیز اهمیت دارد و مراجع قانون‌گذار برای مواجهه با رفتارهای مجرمانه و تخلفات هر یک از گونه‌ها باید دستورالعمل و مقررات خاصی تهیه نمایند. با توجه به توضیحاتی که ارائه شد، مشخص می‌شود که رمزارزهای بدون پشتوانه عمدتاً در چارچوب ارزهای مجازی قرار می‌گیرند. اما رمزارزهای دارای پشتوانه پول‌های رایج می‌توانند به عنوان پول الکترونیک شناخته شوند.

استیبل کوین‌ها^۱ یکی دیگر از مواردی هستند که لازم است تبیین شوند. استیبل کوین‌ها نوعی دارایی رمزنگاری شده هستند که هدف آن‌ها ثابت کردن ارزش با استفاده از سازوکارهای خاص است. استیبل کوین‌ها با توجه به سازوکاری که برای ثبات قیمتی دارند، به دو دسته کلی تقسیم می‌شوند؛ استیبل کوین‌های الگوریتمی و استیبل کوین‌های مرتبط با دارایی^۲. استیبل کوین‌های مبتنی بر الگوریتم، ثبات ارزشی را از طریق پروتکل‌هایی حفظ می‌کنند که عرضه استیبل کوین را متناسب با تغییرات در تقاضا افزایش یا کاهش می‌دهند (Financial Stability Board, 2020: 9).

استیبل کوین‌های مرتبط با دارایی طراحی شدند تا با پیوند ارزش آن‌ها با یک دارایی (برای مثال پول‌های رایج مانند دلار و یورو، فلزات گرانبها یا سایر دارایی‌های

1. Stablecoin.

2. Asset-linked and algorithmic.

رمزنگاری شده)، ثبات قیمتی بیابند (Hampl & Gyönyöróvá, 2021: 1). دارایی پشته‌ای استیبل کوین‌ها می‌تواند متفاوت باشد. اگرچه بعضی از استیبل کوین‌ها ماهیتاً کمتر مستعد ابتلا به حباب‌های سوداگرایانه هستند (مثلاً دارای پشته‌ای از پول‌های دولتی یا سبدهی از دارایی‌ها هستند)، اما ارزش بازار آن‌ها همچنان می‌تواند با خریدها و بازخریدهای سرمایه‌گذاران افزایش یا کاهش یابد (Arner, Auer & Frost, 2020: 103). لازم به ذکر است که میزان پشته‌ای رمز ارزهای مختلف، متفاوت است. بعضی از آن‌ها به طور کامل دارای وثیقه و پشته‌ای هستند و بعضی به صورت جزئی (Chohan, 2019: 3). در حال حاضر، محبوب‌ترین استیبل کوین موجود، تتر است که عمدتاً به عنوان ابزاری برای حفاظت از دارایی معامله‌کنندگان رمز ارزها به کار می‌رود. ادعا شده است که تتر، یک رمز ارز با پشته‌ای کامل است؛ یعنی ارزش آن به صورت یک به یک با یک پول سنتی (دلار آمریکا) معادل‌سازی شده است و صادرکننده باید اندوخته‌ای مازاد یا حداقل برابر با ارزش سکه‌های در گردش نگاه دارد. هرچند در خصوص تتر ادعا می‌شد که ذخیره‌ای بیش از رمز ارزهای در گردش دارد، اما عدم شفافیت، منجر به بروز مناقشاتی در این زمینه گردید (Ibid.: 4) و بر خلاف ادعای صادرکننده تتر مبنی بر اینکه هر تتر به صورت صد درصد با ارزش‌های رایج پشتیبانی می‌شود، در سال ۲۰۱۹، دادستان عمومی نیویورک، این اتهام را مطرح کرد که تتر حداقل ۷۰۰ میلیون دلار به پلتفرم بیتفینکس^۱ قرض داده است که یک پلتفرم معاملاتی وابسته مبتنی بر دارایی‌های رمزنگاری شده^۲ است (Arner, Auer & Frost, 2020: 110). سایر استیبل کوین‌های دارای پشته‌ای پیوندخورده با دلار که در سطحی گسترده مورد استفاده هستند و سطوح متفاوتی از بازرسی‌های مالی درباره آن‌ها وجود دارد، عبارت‌اند از: یواس‌دی کوین، دلار بایننس، ترویواس‌دی و دلار پکسوس^۳ (Liao & Caramichael, 2022: 3).

1. Bitfinex.

۲. Affiliated crypto-asset trading platform: پلتفرم بیتفینکس و تتر، هر دو زیرمجموعه یک شرکت مادر به نام ifinex هستند و ادعا شده که صرافی بیتفینکس برای جبران کمبود دلاری خود، اقدام به استفاده از ذخیره دلاری کرده است که قرار بود برای پشتیبانی از استیبل کوین تتر کنار گذاشته شود.

3. USD Coin, Binance USD, TrueUSD, and Paxos Dollar.

مسئله قابل توجه در خصوص استیبل کوین‌های دارای پشتوانه، این است که ثبات قیمتی آن‌ها مستلزم آن است که ۱۰۰ درصد ارزش آن، دارای پشتوانه باشد و دارایی‌های پشتوانه، نقدشونده باشند. این در حالی است که دارایی‌های نقدشونده مانند ارزهای خارجی، منفعتی ندارند یا منفعت آن‌ها اندک است. لذا مسئله اصلی یک صادرکننده استیبل کوین، سودآوری است. به همین خاطر، صادرکننده استیبل کوین کاملاً خارج از زنجیره^۱ همواره در معرض این وسوسه قرار دارد که در بانکداری ذخیره کسری^۲ وارد شود که تفاوت چندانی با بخش سنتی بانکداری ندارد (Berentsen & Schär, 2019: 69). بانکداری ذخیره کسری، به سیستمی از بانکداری گفته می‌شود که در آن، تنها بخشی (کسری) از سپرده‌های مشتریان به عنوان ذخیره و برای بازپس دادن و جبران موجودی حساب‌های مشتریان توسط بانک نگهداری می‌شود و بیشتر واریزی‌ها به بانک به بیرون قرض داده می‌شوند و بانک با وام دادن وجوه، کسب سود می‌کند. لذا علی‌رغم وجود بازرسی‌های ادعایی، ممکن است صادرکننده استیبل کوین، بخشی از ذخیره پشتیبان را جهت کسب سود مورد استفاده قرار دهد.

۲-۲. تعریف ارز و امکان‌سنجی اطلاق آن بر رمزارزها

با توجه به تعریف و ویژگی‌های ارز که در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز ذکر شده است، باید این مسئله را مورد بررسی قرار داد که آیا می‌توان رمزارزها را نوعی ارز تلقی کرد و خرید و فروش آن‌ها را مصداق قاچاق ارز دانست؟ بند پ ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در تعریف ارز بیان می‌دارد:

«پول رایج کشورهای خارجی اعم از اسکناس، مسکوکات، حوالجات ارزی و سایر اسناد مکتوب یا الکترونیکی است که در مبادلات مالی کاربرد دارد.»

با توجه به بند پ فوق‌الذکر، برخی معتقدند که خرید و فروش رمزارزها، مشمول عنوان قاچاق ارز است. به اعتقاد این دسته شاید بتوان بیت‌کوین را به عنوان مصداقی برای اسناد الکترونیکی دارای کاربرد در مبادلات مالی معرفی نمود و آن را به عنوان ارز

1. A fully off-chain stable coin.
2. Fractional reserve banking.

موضوع بند پ ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در نظر گرفت (سیاه‌بیدی کرمانشاهی و دیگران، ۱۳۹۷: ۱۶۵). لذا خرید و فروش آن را می‌توان مصداق قاچاق ارز تلقی کرد. به اعتقاد برخی دیگر، معامله ارزهای مجازی از سوی اشخاص و صرافی‌ها به استناد مصوبه شورای عالی مبارزه با پولشویی در تاریخ ۱۳۹۶/۱۰/۹ ممنوع گردیده است. این مصوبه، به کارگیری ابزار بیت‌کوین و سایر ارزهای مجازی را در تمام مراکز پولی و مالی کشور ممنوع کرده است. بنابراین معاملات رمزارزها، مصداق معامله با ارزهای غیر مجاز^۱ و قاچاق ارز به حساب می‌آید (جوادیان، خسروآبادی و آزادفر، ۱۳۹۸: ۱۰۸).

اما توجه به مفهوم اقتصادی و ماهیت ارز که در بند پ فوق‌الذکر نیز به آن اشاره شده است، می‌تواند استدلال‌های فوق‌الذکر را با ایراد مواجه کند. ارز، پول رایج کشورهای خارجی است. لذا مقدمه قاچاق محسوب کردن خرید و فروش رمزارزها، این است که اساساً بتوان رمزارزها را ارز تلقی کرد. این در حالی است که دقت در مفهوم ارز، در نظر گرفتن رمزارزها به عنوان یکی از مصادیق ارز را با مشکل مواجه می‌کند. توضیح اینکه «سایر اسناد مکتوب یا الکترونیکی که در مبادلات مالی کاربرد دارند»، به عنوان قسیم اسکناس، مسکوکات و حوالجات ارزی مطرح شده‌اند و تمام این موارد باید از انواع پول رایج کشورهای خارجی باشند تا بتوان آن‌ها را ارز به حساب آورد. این در حالی است که بیت‌کوین و سایر رمزارزها را نمی‌توان پول رایج کشورهای خارجی تلقی کرد. در واقع در خصوص هر یک از این موارد درباره رمزارزها - یعنی پول بودن، رایج بودن و خارجی بودن - تردیدهایی وجود دارد.

در ادبیات اقتصادی مرسوم، سه کارکرد اصلی برای پول ذکر می‌شود؛ پول (۱) وسیله مبادله، (۲) واحد محاسبه و (۳) وسیله ذخیره ارزش در نظر گرفته می‌شود. مهم‌ترین ویژگی پول این است که به عنوان وسیله مبادله کالاها و خدمات مورد استفاده قرار بگیرد. بر این اساس، کارکرد دیگر پول این است که به عنوان واحدی برای سنجش و محاسبه کالاها و خدمات به شمار می‌رود که ارزش نسبی کالاها و خدمات را نشان

۱. بر اساس ماده ۲۷ دستورالعمل اجرایی تأسیس، فعالیت و نظارت بر صرافی‌ها مصوب ۱۳۹۳ شورای پول و اعتبار: «صرافی مجاز به انجام معامله با کلیه ارزها می‌باشد، مگر اینکه بانک مرکزی، معامله یک یا چند ارز را ممنوع اعلام کرده باشد».

می‌دهد. ذخیره ارزش نیز به این معناست که ارزش پول در طول زمان تا حدودی حفظ گردد تا امکان ذخیره آن برای پرداخت‌های آتی بدون کاهش ارزش وجود داشته باشد که در شرایط تورمی، این کارکرد کم‌رنگ می‌گردد (نوری، ۱۳۹۷: ۱۲۳). در خصوص کارکردهای رمزارزها، نگاه جوامع مختلف، متفاوت بوده است. برای مثال، بعضی رمزارزها از قبیل بیت کوین، اتریوم و... توسط بعضی از شرکت‌ها به عنوان وسیله پرداخت پذیرفته شده‌اند؛ مانند استفاده از بیت کوین توسط مایکروسافت، آمازون، اپل، دل، ویکی‌پدیا و... (خادمان، کوشا و نوری، ۱۴۰۰: ۳۵۳). اما چنین کارکردی در کشور ما چندان متداول نیست و از نظر قانونی نیز با مانع مواجه است. در خصوص کارکرد سنجش ارزش، رمزارزها می‌توانند به عنوان واحد محاسبه یا سنجش ارزش مورد استفاده قرار گیرند؛ اما عملاً شرکت‌ها و کسب و کارهایی که کالاها و خدمات خود را با رمزارزها ارزش‌گذاری می‌کنند، محدود هستند. در خصوص وسیله حفظ و ذخیره ارزش نیز باید گفت با توجه به نوسانات شدید قیمت رمزارزها به نظر می‌رسد که این کارکرد با مشکل مواجه باشد؛ زیرا تا زمانی که انگیزه سفته‌بازی برای نگهداری رمزارزها بیشتر از انگیزه مبادلاتی باشد و به رمزارزها به عنوان کالایی برای سرمایه‌گذاری توجه شود که می‌توان از نوسانات قیمتی آن‌ها کسب سود کرد، این نوسانات گسترده ادامه دارند؛ برای مثال، قیمت بیت کوین پس از رسیدن به اوج خود یعنی حدود ۲۰/۰۰۰ دلار، به حدود ۳۰۰۰ دلار در سال ۲۰۱۸ کاهش یافت، سپس در مارس ۲۰۲۰ به کمی بیش از ۴۰۰۰ دلار افزایش و پس از آن، در نوامبر ۲۰۲۱ به شکل چشمگیری افزایش و به بیش از ۶۷/۰۰۰ دلار رسید و ماه بعد از آن، ۲۳ درصد کاهش یافت (Allen, Gu & Jagtiani, 2022: 5).

در بسیاری از کشورها نیز رمزارزها به عنوان دارایی به حساب می‌آیند نه پول؛ برای مثال، مرکز درآمدهای داخلی^۱ ایالات متحده آمریکا (مقررات‌گذار امور مالیاتی آن کشور)، بیت کوین را یک مایملک و دارایی می‌داند که قوانین و مقررات مربوط به

۱. در زمان نگارش این مقاله (آوریل ۲۰۲۳ / فروردین ۱۴۰۲) قیمت بیت کوین در سایت [coinmarketcap](https://coinmarketcap.com/currencies/bitcoin/) حدود ۲۸/۰۰۰ دلار گزارش شده است (<https://coinmarketcap.com/currencies/bitcoin>).

2. Internal Revenue Service (IRS).

دارایی در مورد آن جاری است. بانک مرکزی چین نیز ماهیت ارز و پول بودن بیت کوین را رد می‌کند. از دید دولت چین، بیت کوین یک کالای مجازی خاص است که جایگاه حقوقی‌ای معادل ارز ندارد و نمی‌تواند و نباید به عنوان ارز در بازار جریان یابد؛ زیرا توسط یک مرجع پولی منتشر نمی‌شود (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۳: ۲).

در نظام حقوقی ایران، قوانین خاصی در خصوص ماهیت رمزارزها به تصویب نرسیده است و این بلا تکلیفی در مقررات موجود نیز وجود دارد؛ به گونه‌ای که در آیین‌نامه استخراج رمزارزهایی با ابلاغی ۱۴۰۱/۸/۲۲ مصوب هیئت وزیران، به جای اصطلاح رمزارز (که در آیین‌نامه فرایند استخراج فرآورده‌های پردازشی رمزنگاری شده مصوب مردادماه ۱۳۹۸ مورد استفاده قرار گرفته بود)، از اصطلاح «رمزدارایی» استفاده شده است و بر اساس ماده ۱۱ آن، رمزدارایی نوعی محصول معرفی شده است^۱ که این امر، پول تلقی کردن آن را با مشکل مواجه می‌کند. اما در بند ۴ ماده ۱، پس از ارائه تعریفی از رمزدارایی^۲، کارکردهای رمزدارایی، ذخیره ارزش، واسطه مبادله و سنجش ارزش معرفی شده‌اند که کارکرد اول آن بر کارکردهای دوم و سوم غلبه دارد. کارکردهایی که برای رمزدارایی در این بند ذکر شده‌اند، چنان که ذکر شد، کارکردهایی هستند که اقتصاددانان غالباً از آن‌ها به عنوان کارکردهای پول یاد می‌کنند. لذا به نظر می‌رسد همچنان در خصوص ماهیت رمزارز یا رمزدارایی در نظام حقوقی کشور، نمی‌توان نظر قطعی ارائه داد؛ هرچند شاید بتوان گفت که قراین مربوط به پذیرش آن‌ها به عنوان دارایی قوی‌تر است.

علاوه بر مشکل بودن اطلاق پول بر رمزارزها طبق مقررات موجود، در رایج و خارجی بودن آن‌ها نیز تردید وجود دارد؛ چرا که حتی با فرض پول تلقی کردن رمزارزها به منظور ارز تلقی کردن آن‌ها باید اولاً در کشورهای خارجی رواج داشته باشند و ثانیاً

۱. مراکز استخراج رمزدارایی در صورتی که محصول خود را صادر و ارزش حاصل از آن را بر اساس ضوابط بانک مرکزی به چرخه اقتصادی کشور بازگردانند، مشمول مزایای مقرر در قوانین و مقررات مالیاتی خواهند شد.

۲. نوعی ارز رقومی (دیجیتالی) که الگوی ساخت نشان حساب و خلق و تسویه ارزش رقومی (دیجیتالی) بر پایه فناوری دفتر کل توزیع شده می‌باشد و قیمت آن بر مبنای پول رایج کشورها، ثابت یا متغیر بوده و نرخ آن در بازارهای متمرکز یا غیر متمرکز داخلی یا بین‌المللی تعیین می‌شود.

انتشار یافته دولت خارجی باشند. حتی اگر رواج رمزارزها در کشورهای خارجی را بپذیریم، با توجه به اینکه توسط دولت‌های خارجی انتشار نمی‌یابند، باز هم ارز تلقی کردن آن‌ها با مانع مواجه است.^۱

متأسفانه برداشت نادرست نسبت به ماهیت رمزارزها در یکی از استدلال‌های هیئت تخصصی مالیاتی و بانکی دیوان عدالت اداری نیز مطرح شده است. این هیئت که براساس بند ب ماده ۸۴ قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری به شکایت از مصوبه مورخ ۱۳۹۸/۰۵/۱۳ هیئت وزیران رسیدگی کرده، در بخشی از دادنامه شماره ۶۶۰-۶۴۸-۱۰۶۰۶۰۹۰۶۰۹۹۷۰۹۹ مورخ ۱۳۹۹/۰۴/۱۶ چنین آورده است:

«به موجب بند خ ماده ۲ و تبصره ۳ ماده ۷ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲، دولت از اختیار تعیین ضوابط و مقررات مربوط به استفاده از ارز برخوردار است و با توجه به تعیین ماهیت ارز برای رمزارزها در تصویب‌نامه مورد شکایت، منع استفاده از آن در مبادلات داخل کشور در چهارچوب اختیارات دولت می‌باشد».^۲

این در حالی است که به نظر می‌رسد استفاده از واژه «رمزارز» در مصوبه مذکور، اراده معنای حقوقی ارز در خصوص رمزارزها نبوده و این واژه در معنای عرفی و جاافتاده خود در میان عموم، در مصوبه مذکور نیز مورد استفاده قرار گرفته است؛ چنان که در مصوبه جدید هیئت وزیران نیز نام آن به «رمزدرایی» تغییر یافته است.

۲-۳. انطباق قاچاق ارز بر انواع مختلف ارزهای دیجیتال

تا بهمن‌ماه سال ۱۴۰۰، قاچاق ارز به موجب بند خ ماده ۲ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، «عدم رعایت ضوابط تعیین‌شده از سوی دولت یا نداشتن مجوزهای لازم از

۱. یکی دیگر از مفاهیم مشابه با رمزارزها، پول دیجیتال بانک مرکزی (Central Bank Digital Currency (CBDC)) است. پول دیجیتال بانک مرکزی، رمزارز به حساب نمی‌آید؛ زیرا به صورت متمرکز و توسط بانک‌های مرکزی انتشار می‌یابد. این پول‌ها عموماً به عنوان یک جایگزین قانونی و امن‌تر نسبت به رمزارزها به حساب می‌آیند و ممکن است مبتنی بر دفتر کل توزیع‌شده باشند یا نباشند (Paesano & Siron, 2022: 26). با توجه به این تعریف، مشخص می‌شود که با ایجاد پول‌های دیجیتال بانک‌های مرکزی کشورها می‌توان آن‌ها را ارز به حساب آورد و چنان که در بند بعدی خواهد آمد، مبادلات آن‌ها خارج از ضوابط مقرر را قاچاق ارز محسوب کرد.

2. <<https://divan-edalat.ir/nht-detail/13245>>.

بانک مرکزی برای ورود، خروج، خرید، فروش یا حواله ارز» تعریف شده بود. در بهمن‌ماه سال ۱۴۰۰ و با اصلاح قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، موارد قاچاق ارز در ماده ۲ مکرر الحاقی به این قانون احصا گردید. به موجب بندهای الف و ب این ماده، ورود ارز به کشور یا خروج ارز از کشور یا هر گونه اقدام به خروج ارز از کشور بدون رعایت ضوابط مربوط که در حدود اختیارات قانونی توسط شورای پول و اعتبار تعیین می‌شود، قاچاق ارز است و بر اساس بند پ همین ماده، انجام معامله ارزی در کشور تحت هر عنوان نظیر خرید، فروش، حواله، معاوضه یا صلح، قاچاق تلقی می‌شود؛ مگر آنکه حداقل یکی از طرفین معامله، صراف، بانک یا مؤسسه مالی و اعتباری دارای مجوز از بانک مرکزی باشد و حکم این بند شامل مواردی است که در زمان انجام معامله، حداقل یکی از طرفین در کشور باشد.

با توجه به آنچه ذکر شد و با عنایت به مفهوم اقتصادی و قانونی ارز، شمول عنوان قاچاق بر خرید و فروش رمزارزها (پول مجازی) با مانع مواجه است؛ زیرا نمی‌توان آن‌ها را ارز به معنای پول رایج خارجی تلقی کرد، مگر اینکه قوانین خاصی در این زمینه تصویب شود. البته لازم است به تفاوت‌های موجود در میان رمزارزهای مختلف نیز توجه داشت. برای مثال، در صورتی که استیبل کوین‌ها واقعاً دارای پشتوانه ارزهای رایج باشند، به نظر می‌رسد بتوان خرید و فروش آن‌ها را مشمول عنوان قاچاق ارز دانست؛ زیرا در این صورت، رمزارزهای مذکور در واقع شکلی دیجیتال از ارز یا پول رایج کشورهای خارجی می‌باشند. البته باید به این مسئله نیز توجه داشت که ممکن است این پشتوانه، ادعایی باشد؛ برای مثال، چنانچه ارز یواس‌دی‌سی به صورت کامل با ذخیره دلاری پشتیبانی شود، ممکن است بتوان معاملات آن را نوعی قاچاق ارز دانست.

بر خلاف ارزهای مجازی که خرید و فروش آن‌ها طبق قوانین موجود، مشمول عنوان مجرمانه قاچاق ارز نمی‌شود، و با توجه به تفاوت پول و ارزهای الکترونیکی با ارزهای مجازی که بیان گردید، باید گفت معاملات ارزهای الکترونیکی، مشمول عموماً تعریف ارز در بند پ ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق می‌شوند؛ زیرا چنان که گفته شد، پول الکترونیکی، ارزش پول رایج را به صورت دیجیتال منتقل می‌کند و به عبارت دیگر، شکل دیجیتال پول است که تحت نظارت نهاد مرکزی خلق می‌شود.

پول الکترونیکی طبق تعریف کمیسیون اروپا، پولی است که به صورت الکترونیکی بر روی ابزارهای الکترونیکی نظیر کارت‌های تراشه‌دار یا حافظه رایانه ذخیره می‌شود، از سوی سایر مؤسسات به غیر از مؤسسه منتشرکننده آن به عنوان وسیله پرداخت پذیرفته می‌شود و به منظور استفاده کاربران به عنوان جایگزین الکترونیکی مسکوکات و اسکناس و اجرای انتقال الکترونیکی پرداخت‌های اندک تولید می‌شود. با توجه به این تعریف، پول الکترونیکی، ارزش ذخیره‌شده یا سازوکار پیش‌پرداخت‌شده است؛ بدین معنا که اطلاعات مربوط به وجوه یا ارزشی (پول) که در اختیار مشتری قرار دارد، در ابزار الکترونیکی ذخیره می‌شود. این ارزش الکترونیکی که از سوی مصرف‌کننده خریداری می‌شود، با هر بار انتقال مستقیم وجوه به دیگر ابزارها و خرید از طریق پایانه‌های فروش یا شبکه‌های رایانه‌ای نظیر اینترنت کاهش می‌یابد. انواع پول‌های الکترونیکی - برخلاف بسیاری از کارت‌های تک‌منظوره پیش‌پرداخت‌شده مانند کارت‌های تلفن - برای پرداخت‌های چندمنظوره و عمومی ایجاد شده‌اند (چمبرز، ۱۳۸۴: ۱۷۵-۱۷۶). در واقع، پول الکترونیکی نماینده دیجیتال پول‌های قانونی کشورهاست. بر این اساس به نظر می‌رسد پول‌های خارجی ذخیره‌شده در کارت‌های پیش‌پرداخت‌شده و مبتنی بر نرم‌افزارهای رایانه‌ای مانند ویزاکارت، مسترکارت، پرفکت‌مانی، وب‌مانی و... که از سوی مؤسسات و بانک‌های کشورهای دیگر به رسمیت شناخته شده‌اند، می‌توانند به عنوان سایر اسناد الکترونیکی دارای کاربرد در مبادلات مالی مذکور در بند پ ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز شناسایی شوند. لذا کیف پول‌هایی مانند وب‌مانی و پرفکت‌مانی و کارت‌های پیش‌پرداخت‌شده را که در بردارنده ارزشی ارزی از قبیل دلار و یورو هستند، می‌توان مصداق ارز دانست و در نتیجه انجام معاملات آن‌ها در کشور تحت هر عنوان نظیر خرید، فروش، حواله، معاوضه یا صلح، در صورتی که حداقل یکی از طرفین در ایران باشد، قاچاق تلقی می‌شود؛ مگر آنکه حداقل یکی از طرفین معامله، صرافی، بانک یا مؤسسه مالی و اعتباری دارای مجوز از بانک مرکزی باشد.

مجازات خرید و فروش و سایر معاملات نسبت به ارز قاچاق نیز در بند ت اصلاحی ماده ۱۸ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز تعیین شده است که به موجب آن، ضبط ارز انجام نشده و تنها معادل بهای ریالی ارز، به عنوان جریمه نقدی اخذ می‌گردد.

با پذیرش ارزش‌های الکترونیک به عنوان ارز باید گفت معاملات آن‌ها در صورتی که با برنامه‌ریزی و هدایت گروهی و تقسیم کار توسط گروه نسبتاً منسجم متشکل از سه نفر یا بیشتر انجام شود و یا بیش از سه بار توسط شخص انجام شود، اعم از اینکه در هر مرتبه تعقیب شده یا نشده باشد و ارزش ارز در هر مرتبه، بیش از یکصد میلیون ریال باشد، می‌تواند مشمول عناوین قاچاق سازمان‌یافته یا حرفه‌ای گردد. بنابراین به نظر می‌رسد خرید و فروش این گونه ارزها توسط صرافی‌های برخط را بتوان با وجود سایر شرایط، مصداق قاچاق حرفه‌ای یا قاچاق سازمان‌یافته دانست.^۱

نتیجه‌گیری

علی‌رغم استقبال گسترده نسبت به رمزارزها، اتخاذ موضع قانونی نسبت به حوزه‌های مختلف مرتبط با این پدیده با کندی پیش می‌رود. این در حالی است که طی چند سال اخیر، مقررات متعددی در قوه مجریه در ارتباط با این پدیده به تصویب رسیده‌اند. همچنین قوه قضاییه در مواردی در قالب رسیدگی به اعتراضات نسبت به مصوبات واحدهای دولتی در دیوان عدالت اداری، نسبت به موضوعات مرتبط با این حوزه اظهار نظر کرده و دادستانی کل کشور نیز در قالب حفظ حقوق عامه و کارگروه مذکور در بند چ ماده ۱۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، نسبت به موضوع ورود داشته است. نکته قابل توجه این است که رویکردهای اتخاذ شده توسط نهادهای مختلف در قوای مجریه و قضاییه، در بعضی از موارد با یکدیگر ناسازگار است و به نظر می‌رسد مقررات تصویب شده توسط قوه مجریه نیز بعضاً با قوانین عام‌الشمول مصوب قوه مقننه مغایرت‌هایی دارد. هرچند رئیس مجلس شورای اسلامی و هیئت بررسی و تطبیق مصوبات دولت با قوانین در مواردی مانند ضرورت اخذ مجوز از بانک مرکزی به جای وزارت صنعت، معدن و تجارت برای استخراج رمزارزی‌ها (آیین‌نامه استخراج

۱. لازم به ذکر است در خصوص وب‌مانی، بخشنامه‌ای با عنوان ممنوعیت خرید و فروش وب‌مانی با استفاده از ابزارهای شبکه پرداخت در تاریخ ۱۴۰۰/۱۱/۱۹ صادر شده است. در بخش‌نامه شرکت شاپرک اعلام شده است که هر گونه خرید و فروش پول مجازی تحت عنوان وب‌مانی با استفاده از ابزارهای شبکه پرداخت ممنوع است.

رمزدارایی‌ها مصوب هیئت وزیران ابلاغی (۱۴۰۲/۰۸/۲۲) نسبت به مصوبات حوزه رمزارزها ورود کرده است، اما در خصوص مصوبه مربوط به مختومه کردن پرونده‌های قاچاق ماینرها با پرداخت بعدی حقوق و عوارض دولتی، اظهارنظری نکرده است. در مواردی نیز موضوع هم از حیث قانون‌گذاری و هم از حیث تنظیم مقررات مسکوت مانده است.

در مقاله حاضر، دو حوزه واردات دستگاه‌های استخراج و مبادله رمزارزها، از منظر قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز اصلاحی سال ۱۴۰۰ مورد بررسی قرار گرفت و مشخص گردید که بعضی تخلفات مرتبط با قاچاق دستگاه‌های استخراج بر اساس بعضی از مصوبات قوه مجریه و بر خلاف عموماً مذکور در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و قانون امور گمرکی، مورد تخلف‌زدایی قرار گرفته‌اند. همچنین موضوع قاچاق ارز در مبادلات ارزهای دیجیتال به دلیل عدم توجه به تفاوت‌های دسته‌بندی‌های مختلف در این حوزه، چندان مورد توجه نبوده است. در خصوص مصوبات قوه مجریه در حوزه واردات ماینرها و تخلف‌زدایی از موارد قاچاق با پرداخت بعدی حقوق و عوارض دولتی در مصوبات هیئت وزیران و ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز باید توجه داشت که هرچند به لحاظ اقتصادی، حل و فصل موضوعات با هزینه‌های کمتر، راهکار کاراتر و مناسب‌تری به حساب می‌آید، اما نمی‌توان اقدامات خلاف قانون و خارج از صلاحیت مقام مقررات‌گذار را نادیده گرفت. چنانچه سیاست نانوشتۀ حاکمیت در راستای گسترش استخراج و استفاده از مزایای رمزارزها باشد، هرچند تصویب مقررات مورد بحث، به پیشبرد این سیاست کمک می‌کند، اما ممکن است در درازمدت، آثار نامطلوبی بر جای گذارد و موجب کاهش بازدارندگی قوانین شود.

در خصوص مبادلات رمزارزها نیز باید به تفکیک مفاهیم مشابه در خصوص ارزهای دیجیتال توجهی ویژه داشت؛ چرا که بر هر یک از این عناوین، احکام خاص و متفاوتی بار می‌شود. در خصوص مبادلات ارزهای مجازی، با توجه به ارز نبودن آن‌ها در معنای حقوقی، تصویب موادی در دستور کار مجلس شورای اسلامی قرار داشت تا این مبادلات، قاچاق ارز تلقی شوند که به نتیجه نهایی نرسید. بر اساس ماده ۱۷ لایحه اصلاح قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز که نمایندگان مجلس در اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۹ با

آن موافقت کرده بودند، «تمام رمزارزها (ارزهای رقومی) در حکم ارز موضوع این قانون هستند و جرائم، تخلفات، ضمانت‌اجراها و نیز تمامی احکام و مقررات مربوط به ارز در این قانون در مورد آن‌ها نیز اجرا می‌شود». این تبصره در آذرماه ۱۳۹۹ با این ایراد شورای نگهبان مواجه شد که «تسری احکام ارز به رمزارزها، با توجه به عدم تعریف و روشن نبودن احکام رمزارزها به ویژه از این جهت که تسری بعضی از احکام ارزها به حوزه مذکور ممکن نیست، ابهام دارد، پس از رفع ابهام اظهارنظر خواهد شد». سرانجام پس از چندین رفت و برگشت میان مجلس و شورای نگهبان در خصوص این ماده و رفع ایرادات شورای نگهبان، این ماده از متن قانون اصلاحی حذف گردید. با توجه به ماهیت ارزهای الکترونیک و نیز استیبل کوین‌های دارای پشتوانه ارزهای رایج و پول‌های دیجیتال بانک‌های مرکزی کشورها به نظر می‌رسد بتوان معاملات آن‌ها را در صورتی که هیچ یک از طرفین معامله، صرافی، بانک یا مؤسسه مالی و اعتباری دارای مجوز از بانک مرکزی نباشد، قاچاق ارز به حساب آورد؛ اما در این موارد نیز تصویب قوانین خاص ضروری به نظر می‌رسد.

کتاب‌شناسی

۱. اجتهادی، سید عبدالمجید، و علیرضا شعبانی ورکانی، «سازوکارهای پیشگیری و کاهش جمعیت کیفری در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز»، *فصلنامه اقتصاد پنهان*، دوره جدید، شماره‌های ۲۲-۲۳، پاییز و زمستان ۱۳۹۹ ش.
۲. جوادیان، سیدمحمدحسن، امیرحسین خسروآبادی، و محمدصادق آزادفر، «تحلیل حقوقی تعاریف و مصادیق قاچاق ارز و تخلفات ارزی در ایران»، *فصلنامه کارآگاه*، سال دوازدهم، شماره ۴۶، بهار ۱۳۹۸ ش.
۳. چمبرز، سی. بی. یانگ، «مسائل قانونی و مقرراتی پول الکترونیکی»، ترجمه لیلا آرمیان، *فصلنامه روند*، سال پانزدهم، شماره ۴۷، زمستان ۱۳۸۴ ش.
۴. خادمان، محمود، ابوطالب کوشا، و فاطمه نوری، «شناسایی ماهیت حقوقی رمزارزها با تحلیل ساختاری آن‌ها در نظام حقوقی ایران»، *مجله حقوقی دادگستری*، سال هشتم و پنجم، شماره ۱۱۵، پاییز ۱۴۰۰ ش.
۵. سیاه‌بیدی کرمانشاهی، سعید، ایمان رحیمی‌نیت، و ریحانه ملک‌زاده رودبند، *حقوق کیفری اقتصادی*، تهران، جنگل، ۱۳۹۷ ش.
۶. شاملو، باقر، و عارف خلیلی پاچی، «چالش‌های حقوقی - اقتصادی ارزهای مجازی برای نظام‌های سیاسی در پرتو نظریه جایگزینی»، *فصلنامه رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی*، سال دوازدهم، شماره ۱ (پیاپی ۶۳)، پاییز ۱۳۹۹ ش.
۷. شاملو، باقر، عارف خلیلی پاچی، و سمیه پرهیزکاری، «امکان‌سنجی شمول قواعد امحاء بر ماینرها (دستگاه استخراج رمزارز)»، *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، سال بیست و پنجم، ویژه‌نامه حقوق و فناوری، بهمن ۱۴۰۱ ش.
۸. شاهچرا، مهشید، ماندانا طاهری، و مرجان فرجی، «چهارچوب مقررات‌گذاری رمزارزها در ایران: بررسی رویکردهای بین‌المللی و ارائه پیشنهاد»، گزارش کارشناسی پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۴۰۰ ش.
۹. مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری با همکاری مرکز ملی فضای مجازی، «تحلیلی بر سیاست‌گذاری استخراج رمزارزها در ایران و ارائه پیشنهادها سیاستی» (گزارش)، ۱۳۹۹ ش.
۱۰. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، «بیت‌کوین؛ ابزاری نوین در نظام پرداخت‌های الکترونیکی» (گزارش)، تهران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۳ ش.
۱۱. مزدهی‌پور، ابوالفضل، و علیرضا میلانی، «سیاست جنایی حاکم بر نهاد متولی پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز در حقوق ایران»، *فصلنامه دیگانه‌های حقوق قضایی*، سال بیست و هفتم، شماره ۹۹، پاییز ۱۴۰۱ ش.
۱۲. میثمی، حسین، و زینب بیابانی، «تحلیل ماهیت، استخراج و مبادله انواع رمزارزها و توکن‌ها از منظر فقه اسلامی و قوانین کشور»، گزارش کارشناسی پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۹ ش.
۱۳. نوری، مهدی، «تحلیل ماهیت پولی رمزارزها در اقتصاد؛ با تأکید بر مقایسه نوسانات رمزارزهای منتخب با نوسانات یورو - دلار و طلا»، *فصلنامه اقتصاد دفاع*، سال سوم، شماره ۱۰، زمستان ۱۳۹۷ ش.

14. Allen, Franklin & Xian Gu & Julapa Jagtiani, "Fintech, Cryptocurrencies, and CBDC: Financial Structural Transformation in China", *Journal of International Money and Finance*, Vol. 124, 30 January 2022.
15. Arner, Douglas & Raphael Auer & Jon Frost, "Stablecoins: risks, potential and regulation", University of Hong Kong, Faculty of Law, Research Paper No. 2021/57, 2020, Available at: <https://repositorio.bde.es/bitstream/123456789/14233/1/Stablecoins_en.pdf>.
16. Berentsen, Aleksander & Fabian Schär, "Stablecoins: The quest for a low-volatility cryptocurrency", in: Antonio Fatás (Ed.), *The Economics of Fintech and Digital Currencies*, 2019.
17. Chohan, Usman W., "Are Stable Coins Stable?," *Notes on the 21st century (CBRI)*, 2019.
18. Corbet, Shaen & Douglas J. Cumming & Brian M. Lucey & Maurice Peat & Samuel A. Vigne, "The destabilising effects of cryptocurrency cybercriminality", *Economics Letters*, Vol. 191(C), June 2020.
19. Dupuis, Daniel & Kimberly C. Gleason, "Money laundering with cryptocurrency: open doors and the regulatory dialectic", *Journal of Financial Crime*, forthcoming (accepted for publication), 3 July 2020.
20. Fang, Fan & Carmine Ventre & Michail Basios & Leslie Kanthan & David Martinez-Rego & Fan Wu & Lingbo Li, "Cryptocurrency trading: a comprehensive survey", *Financial Innovation*, Vol. 8(1), December 2022.
21. Financial Stability Board (FSB), "Regulation, Supervision and Oversight of 'global Stablecoin' Arrangements: Final Report and High-Level Recommendations", 13 October 2020.
22. Hampl, Filip, & Lucie Gyönyörová, "Can Fiat-backed Stablecoins Be Considered Cash or Cash Equivalents Under International Financial Reporting Standards Rules?," *Australian Accounting Review*, Vol. 31(3), 9 June 2021.
23. <<https://divan-edalat.ir/nht-detail/13245>>.
24. <<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes201210en.pdf>>.
25. <<https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/virtual-currency-key-definitions-and-potential-aml-cft-risks.pdf>>.
26. Li, Jingming & Nianping Li & Jinqing Peng & Haijiao Cui & Zhibin Wu, "Energy consumption of cryptocurrency mining: A study of electricity consumption in mining cryptocurrencies", *Energy*, Vol. 168(C), 2019, Available at: <<https://sci-hub.se/10.1016/j.energy.2018.11.046>>.
27. Liao, Gordon Y. & John Caramichael, "Stablecoins: Growth Potential and Impact on Banking", *International Finance Discussion Papers (IFDP)*, Number 1334, Washington,

Board of Governors of the Federal Reserve System, January 2022, Available at:
<<https://www.federalreserve.gov/econres/ifdp/files/ifdp1334.pdf>>.

28. Paesano, Federico & Dorothy Siron, "Working Paper 38: Cryptocurrencies in Asia and beyond: law, regulation and enforcement", *Basel Institute on Governance Working Papers*, Vol. 38, 2022.

